

02

จากสิ่งศักดิ์สิทธิ์สู่นักปกครอง : การเมืองใน อนุสาวรีย์เจ้าเมืองอีสาน ทศวรรษ 2500 ถึง 2530*

From the Sacred to the Ruler: Politics in the Monuments of Northeastern Governors, 1950s–1980s

Received: December 10, 2024 | Revised: February 13, 2025 | Accepted: April 18, 2025
DOI: 10.14456/drj.2025.2

จิรวัดน์ ตั้งจิตรเจริญ**

Jirawat Tangchitcharoen

* บทความนี้เป็นส่วนหนึ่งของวิทยานิพนธ์เรื่อง “อนุสาวรีย์อีสาน : การสร้างความทรงจำร่วมเกี่ยวกับท้องถิ่นอีสาน ทศวรรษ 2500 ถึง 2530” วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาประวัติศาสตร์ คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ได้รับทุนอุดหนุนการวิจัยและนวัตกรรมจากสำนักงานการวิจัยแห่งชาติ (National Research Council of Thailand (NRCT) โครงการทุนวิจัยมหาบัณฑิต วช. ด้านมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ ประจำปี 2567 สัญญาเลขที่ N41A670690

This article is part of the thesis titled “THE LITTLE KING OF ISAN MONUMENT : MAKING A COLLECTIVE MEMORY ABOUT NORTHEASTERN REGION (2500-2530 B.E.)”, a Master of Liberal Arts thesis in the Department of History, Faculty of Liberal Arts, Thammasat University. This project is funded by National Research Council of Thailand (NRCT), Master’s Research Grant Program in the Humanities and Social Sciences 2567, Contract No. N41A670690.

** นักศึกษาระดับปริญญาโท สาขาวิชาประวัติศาสตร์ คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ อีเมล: Jirawat.T036@gmail.com

Master’s student in History, Faculty of Liberal Arts, Thammasat University email: Jirawat.T036@gmail.com

บทคัดย่อ

งานศึกษาชิ้นนี้ต้องการศึกษาอนุสาวรีย์เจ้าเมืองอีสานรูปบุคคล ซึ่งถูกสร้างขึ้นในห้วงทศวรรษ 2500 ถึง 2530 นับตั้งแต่การสร้างอนุสาวรีย์พระยาภักดีชุมพล (แล) จังหวัดชัยภูมิในฐานะเครื่องมือทางการเมืองชนิดหนึ่ง งานศึกษานี้มุ่งหวังจะเปิดเผยให้เห็นถึงความหมายเก่าด้านความศักดิ์สิทธิ์ของเจ้าเมืองอีสานในฐานะบรรพชนที่สอดประสานเข้ากับระบบสัญลักษณ์แบบใหม่ผ่านท่าทาง ของถือ คำจารึกของอนุสาวรีย์เจ้าเมืองอีสาน รวมไปถึงกระบวนการและขั้นตอนก่อสร้าง อันนำไปสู่ผลการศึกษาว่าอนุสาวรีย์เจ้าเมืองอีสานถูกเขียนขึ้นใหม่ภายใต้ความหมายที่เหมาะสมกับบริบท ซึ่งหนึ่งในนั้น คือ การเป็นนักปกครองที่ดีและการแสดงท่าทีที่ภักดีต่อรัฐไทยในยุคสมัยของสงครามเย็น

คำสำคัญ: อนุสาวรีย์, ท้องถิ่นอีสาน, เจ้าเมืองอีสาน, นักปกครอง

A b s t r a c t

This study aims to examine the statues of Isan city leaders which serve as public monuments, constructed between the 1960s and the 1980s, beginning with the creation of the monument to Phaya Phakdi Chumphon (Lae) in Chaiyaphum Province as a political tool. This research seeks to reveal the traditional sacred meaning of Isan city leaders as ancestors, which has been integrated with a new system of symbols through the gestures, hand-held items, and inscriptions depicted by or found on the monuments. The study concludes that the monuments of Isan city leaders were redefined with meanings that correspond to the context of their time. One such meaning is the representation of a good ruler and the display of loyalty to the Thai state during the Cold War era.

Keywords: Ancient state, Champa, Dvaravati

ที่มา วัตถุประสงค์ และระเบียบวิธีวิจัย

การศึกษาอนุสาวรีย์รูปบุคคลในประเทศไทยในฐานะเครื่องมือทางประวัติศาสตร์ที่ผ่านมา มุ่งเน้นการศึกษาอนุสาวรีย์ที่ถูกก่อสร้างขึ้นโดยรัฐกับท้องถิ่นเป็นสำคัญ เช่น อนุสาวรีย์ท้าวสุรนารี ในงานศึกษาเรื่อง “การเมืองในอนุสาวรีย์ท้าวสุรนารี” ของ สายพิน แก้วงามประเสริฐ งานชิ้นนี้ของสายพินชี้ให้เห็นว่าเบื้องหลังอนุสาวรีย์ท้าวสุรนารี มีการสนับสนุนการก่อสร้างจากรัฐและผู้แทนจากรัฐผนวกกับพลังในท้องถิ่นภายหลังจากเหตุการณ์กบฏบวรเดชเพียงไม่นานนัก นครราชสีมาในฐานะศูนย์กลางของกลุ่มกบฏบวรเดชเวลานั้นจึงตกอยู่ในข้อครหาว่าเป็นกบฏและเป็นภัยต่อรัฐบาลคณะราษฎร การก่อสร้างอนุสาวรีย์ท้าวสุรนารี ซึ่งเป็นวีรสตรีประจำถิ่นในฐานะที่ท่านเคยปกป้องรักษาแผ่นดินไทย จึงถูกผลักดันขึ้นเพื่อสมานฉันท์รอยร้าวระหว่างชาวนครราชสีมากับฝ่ายรัฐบาล (สายพิน แก้วงามประเสริฐ 2538: 81-82)

ขณะทำงานศึกษาปฐมบรมราชานุสาวรีย์ ในงานศึกษาเรื่อง “ปฐมบรมราชานุสรณ์ในงานฉลองพระนครครบ 150 ปี : อนุสาวรีย์สุดท้ายในระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์” ของ ชาตรี ประกิตนันทการ ได้ชี้ให้เห็นถึงปฏิบัติการทางความทรงจำที่ถูกสร้างขึ้นโดยความเห็นจากเจ้านายสยามเป็นสำคัญ เพื่อส่งเสริมสถานะของระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์อย่างใหม่ในช่วงท้ายสุดของการปกครองในระบอบเก่า เพื่อตอบสนองวิกฤตการณ์ของ

รัชสมัย เป็นต้น (ชาติรี ประภิตนทการ 2563: 70) งานศึกษาชิ้นนี้มีวัตถุประสงค์ในการศึกษาพื้นที่และขอบเขตการศึกษาที่แตกต่างออกไป โดยใช้กรอบการวิเคราะห์ที่คล้ายคลึงกับงานศึกษาดังกล่าวทั้ง 2 ชิ้นข้างต้น เช่น การตีความสัญลักษณ์และรูปปรากฏที่สื่อหรือแฝงความหมายไว้ซึ่งวิธีดังกล่าวปรากฏในงานทั้ง 2 ชิ้น รวมถึงความพยายามทำความเข้าใจอนุสาวรีย์เจ้าเมืองอีสานผ่านกระบวนการก่อสร้าง เลือกสรรแบบอย่าง เป็นต้น โดยมีจุดประสงค์เพื่อสร้างองค์ความรู้ทางประวัติศาสตร์ผ่านความเข้าใจระบบสัญลักษณ์และความหมายที่แฝงไว้ในอียุคสมัยและอีกพื้นที่ที่แตกต่างออกไปจากงานศึกษาเก่าก่อนหน้า

งานศึกษาชิ้นนี้มุ่งเน้นไปยังอนุสาวรีย์รูปบุคคล ประเภทอนุสาวรีย์เจ้าเมืองที่ถูกก่อสร้างขึ้นโดยส่วนท้องถิ่นในภูมิภาคตะวันออกเฉียงเหนือของไทย ช่วงทศวรรษ 2500 ถึง 2530 เป็นสำคัญ อันเป็นช่วงเวลาเริ่มต้นการก่อสร้างอนุสาวรีย์เจ้าเมืองอีสานในลักษณะรูปบุคคลขึ้นมาเป็นระยะเวลาแรก และมีความนิยมในการสร้างขึ้นเป็นจำนวนมากในทศวรรษ 2520 ทั้งการศึกษาในขอบเขตระยะเวลานี้ยังสอดคล้องกับบริบทของยุคสมัยที่สงครามเย็นมีอิทธิพลต่อภูมิภาคตะวันออกเฉียงเหนือของไทยเป็นอย่างมาก ขอบเขตเวลาในการศึกษาเช่นนี้ ยังอ้างอิงอยู่กับข้อจำกัด

จากการสืบค้นเอกสารซึ่งปรากฏว่าเป็นช่วงเวลาที่มิเอเอกสารเพียงพอต่อการศึกษา

นัยหนึ่ง ควรคำนึงด้วยว่าอนุสาวรีย์เหล่านี้ส่วนหนึ่งผูกโยงกับความเชื่อมโยงระหว่างสายตระกูล แต่อีกส่วนหนึ่งย่อมปฏิเสธมิได้ว่ายังเกี่ยวข้องกับบริบทที่กว้างขึ้น เช่น การเมือง เศรษฐกิจและสังคมกับการเลือกตำแหน่งแห่งที่ทางสังคมในความทรงจำภายใต้บริบทของยุคสมัย ดังนั้น อนุสาวรีย์เจ้าเมืองอีสานจึงสัมพันธ์กับแรงผลักดันหนึ่งมาจากสายตระกูลในท้องถิ่น อีกนัยหนึ่งยังเป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับการจัดวางอดีตในความสัมพันธ์ระหว่างตระกูล อันหมายถึง ผู้สร้างอนุสาวรีย์ ในฐานะลูกหลานของตระกูลกับบริบทที่ผู้สร้างหรือผู้สนับสนุนการสร้างอนุสาวรีย์ต้องเผชิญในภาพที่กว้างทางสังคมอีกด้วย

ระเบียบวิธีวิจัยที่ใช้ประกอบในการศึกษา นอกจากการสืบค้นเอกสารเกี่ยวข้องกับการก่อสร้างอนุสาวรีย์เจ้าเมืองเหล่านี้โดยตรงเพื่อนำไปสู่การวิเคราะห์และตีความความหมายของสัญลักษณ์ดังที่ได้กล่าวไปแล้ว ยังใช้วิธีศึกษาเปรียบเทียบรูปแบบและท่าทางของรูปประติมากรรม อันเป็นวิธีการทางประวัติศาสตร์ศิลปะเข้ามาประกอบเพื่อสร้างความเข้าใจต่ออนุสาวรีย์เหล่านี้ในภาพรวมได้กว้างขวางยิ่งขึ้นผ่าน “วัฒนธรรมทางสายตา” อันสามารถเติมเต็มส่วนที่ไม่ปรากฏ ขาดเหลือหรือตกหล่นในข้อมูลเอกสารได้ โดยวิธีการตีความรูปลักษณ์และสัญลักษณ์ที่แฝงอยู่

บทนำ

ตามความหมายดั้งเดิมของสิ่งก่อสร้างในภาคอีสานที่มีการก่อสร้างให้กับเจ้าเมืองหรือบุคคลสำคัญในท้องถิ่นที่ล่วงลับนั้น มักเป็นการก่อสร้างในความหมายของ “สิ่งก่อสร้างทางศาสนา” ภายใต้รูปลักษณ์ของสิ่งศักดิ์สิทธิ์หรือสิ่งสักการะมาก่อนทั้งสิ้น คล้ายคลึงกับสิ่งก่อสร้างเพื่อระลึกเจ้าเมือง

หรือบุคคลสำคัญในภูมิภาคอื่นๆ ของประเทศไทย ซึ่งในความหมายนี้ ย่อมหมายถึงการระลึกถึงเจ้าเมืองในสังคมแบบดั้งเดิมนั้น ถือกันว่าเจ้าเมือง เมื่อสิ้นชีวิตไปแล้วจะกลายเป็นสิ่งกราบไหว้และเคารพบูชามากกว่า ความหมายของการ “ระลึกถึง” เพียงอย่างเดียว ดังตัวอย่างเช่น การก่อสร้างพระเจดีย์บรรจุอัฐิของท้าวคำผิง เจ้าเมืองอุบลราชธานี ที่มีเรื่องเล่า กันว่าถูกสร้างขึ้นหลังจากมีการพระราชทานเพลิงศพของท้าวคำผิง แล้วจึง มีการเก็บอัฐิ ก่อนธูปบรรจุอัฐิไว้นอกเมืองอุบลราชธานีทางทิศตะวันออก เฉียงใต้ของเมืองอุบลราชธานี (บำเพ็ญ ณ อุบล 2547: 64-65) ดังความใน หนังสือโบราณพื้นเมืองอุบลราชธานีกล่าวถึงเหตุการณ์ภายหลังท้าวคำผิง ถึงแก่กรรม ไว้ว่า

“เจ็ดวันเจ็ดคืนแล้ว ประเพณีตามฮีต พวกกันถอดคาบเจ้า ไปเมี้ยน จุตเผา แล้วเลิกเมี้ยน เก็บตุกหุดสรง โถมังกร หน่วงนมประจุไว้ พวกกันก่อ ธาตุตั้ง ความดุกพระปทุม ตั้งไว้ฮิมคูเวียง เชื่อนธานีเตี้ยนี้ ติดกันแท้ ยุทธภักดิ์ของเก่า ภายพุ้น トラบต่อเท้า ภายช้อยลูกหลาน แท้แล้ว” (ปรีชา พิณทอง 2535 : 146)

ลักษณะการสร้างสิ่งระลึกถึงประหนึ่งอนุสาวรีย์นี้ยังเป็นไปโดยพึ่งพิง กับศาสนาอื่นๆ นอกพุทธศาสนาด้วย อย่างศาสนาผี ตัวอย่างเช่น การสร้าง ศาลเทพารักษ์คู่บ้านคูเมือง ที่มีการอัญเชิญดวงวิญญาณของเจ้าเมืองเข้ามา สถิตอย่างศาลเทพารักษ์ จังหวัดอุดรธานี ที่สร้างขึ้นตั้งแต่สมัยขุนศุภกิจ วิเลขการ ดำรงตำแหน่งผู้ว่าราชการจังหวัดอุดรธานี ระหว่าง พ.ศ. 2490-2495 มีการอัญเชิญดวงวิญญาณของกรมหลวงประจักษ์ศิลปาคมมาสถิต ก็เป็นสิ่ง ก่อสร้างเพื่อสักการะและสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ของเจ้าเมืองในฐานะดวง วิญญาณประจำเมืองด้วย ลักษณะเช่นนี้จึงคล้ายคลึงกับการสร้างศาลปู่ตา ไว้ตามชนบทอีสาน อันเป็นที่สถิตของผีบรรพบุรุษของชุมชนนั้นๆ ด้วย (สมชาย นิลอาธิ 2543 : 14-15) เพียงแต่ในกรณีชุมชนระดับเมืองอย่าง

อุดรธานี สามารถระบุได้ว่าผีปอบตาของตน นั่นคือผีบรรพบุรุษตนใดที่ถูกนับถือ ให้คุณให้โทษคนในชุมชนได้ ซึ่งนัยหนึ่ง การนับถือกราบไหว้ผีหรือดวงวิญญาณเหล่านี้ย่อมสะท้อนถึงสำนักทางประวัติศาสตร์ที่มีต่ออดีตเจ้าเมืองได้ไม่มากนัก

ดังนั้น การปรากฏตัวขึ้นของอนุสาวรีย์เจ้าเมืองอีสานในลักษณะท่าทางรูปบุคคล ตั้งแต่ทศวรรษ 2500 เป็นต้นมา ในความหมายหนึ่งจะเป็นความพยายามสร้างความหมายทางสังคมขึ้นใหม่ คือ หลุดพ้นออกจากความหมายของเจดีย์ / ศาลผีไปสู่รูปบุคคล ก็ตามแต่ในทางปฏิบัติ พันธะด้านความศักดิ์สิทธิ์นั้นยังคงติดตามรูปอนุสาวรีย์อย่างใหม่นี้อยู่ผ่านพิธีกรรม เช่น การอัญเชิญดวงวิญญาณเจ้าเมืองมาสถิตในอนุสาวรีย์ เป็นต้น การนำเข้ามาความหมายใหม่ของรูปปรากฏจึงไม่สามารถลบล้างแต่กลับกลืนกลายหรือสวมทับและส่งเสริมความศักดิ์สิทธิ์ดั้งเดิมไปอีกต่างหาก ผนวกกับความหมายใหม่ที่ต้องการจะสื่อ ยังใช้ความศักดิ์สิทธิ์แบบเดิมเป็นเครื่องส่งเสริมซึ่งกันและกัน การนำเข้าระบบสัญลักษณ์ใหม่ออย่างรูปบุคคลหรืออนุสาวรีย์ในสังคมอีสานภายใต้ระบบสัญลักษณ์ที่นัยหนึ่งแฝงไปด้วยความต้องการจะความเป็นสมัยใหม่ จึงไม่สามารถเป็นสมัยใหม่ได้อย่างเต็มตัวด้วยรากเหง้าด้านจิตใจและความเชื่อที่ยังส่งเสริมและเอื้อประโยชน์ซึ่งกันและกันอยู่นัยที่

น่าสนใจว่าภายใต้ความสัมพันธ์ระหว่างสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่ประสมประสานกับความพยายามจะเป็นสมัยใหม่ได้ แฝงเอาระบบสัญลักษณ์ใหม่ๆ เข้ามาผลิตซ้ำภายใต้ความหมายของความศักดิ์สิทธิ์แบบเดิมอีกด้วย ดังนั้น การมองให้เห็นถึงความหมายแฝงที่ซ่อนอยู่ภายในระบบสัญลักษณ์ ของถือและท่าทางผ่านการจัดเรียงข้อมูลอย่างเป็นระบบ จึงเป็นสิ่งสำคัญในการเข้าใจสถานะของความกำกวมระหว่างสิ่งศักดิ์สิทธิ์ในความหมายเก่ากับระบบความหมายทางสัญลักษณ์ใหม่ที่อยากจะเน้นย้ำให้กับผู้มองอนุสาวรีย์เจ้าเมืองอีสานได้รับรู้

อนุสาวรีย์เจ้าเมืองอีสานที่ถูกสร้างขึ้นในขอบเขตเวลาของผู้วิจัยมีทั้งหมด 10 แห่ง ซึ่งครอบคลุมเฉพาะอนุสาวรีย์ซึ่งถูกสร้างขึ้นตามอำเภอเมืองของจังหวัดต่างๆ ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือของไทยเป็นหลัก ส่วนหนึ่งเกี่ยวข้องกับเหตุผลด้านความเจริญและการพัฒนาในส่วนภูมิภาคที่เกิดขึ้นในบริเวณพื้นที่เมืองหรือเขตเทศบาลเมืองก่อนเป็นลำดับแรก การสร้างอนุสาวรีย์เจ้าเมืองอีสานในขอบเขตการศึกษาของผู้วิจัยจึงมุ่งเน้นศึกษากลุ่มอนุสาวรีย์ที่น่าจะถูกสร้างขึ้นมาเป็นลำดับแรกๆ ในภูมิภาค เพื่อเป็นภาพแทนของความคิดที่เกี่ยวข้องกับอนุสาวรีย์เจ้าเมืองอีสานฯ ในห้วงเวลาที่ศึกษา หากนำมาจัดเรียงตามลำดับเวลาและประวัติการก่อสร้าง จะมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

1.1 ตารางอนุสาวรีย์เจ้าเมืองอีสาน (เรียงลำดับตามการจัดสร้าง)

รายการอนุสาวรีย์	ปีที่สร้าง
1. อนุสาวรีย์พระวอพระตา จังหวัดอุบลราชธานี	พ.ศ. 2497 แต่มีทันได้จัดสร้าง โครงการก็ถูกระงับไป
2. อนุสาวรีย์พระยาภักดีชุมพล (แล) จังหวัดชัยภูมิ บริเวณวงเวียนกลางเมืองชัยภูมิ	พ.ศ. 2507-2509
3. อนุสาวรีย์พลตรีพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมหลวงประจักษ์ศิลปาคม จังหวัดอุดรธานี บริเวณทุ่งศรีเมือง	พ.ศ. 2510-2514
4. อนุสาวรีย์พระนครศรีบริรักษ์ (เพี้ยเมืองแพน) จังหวัดขอนแก่น ภายในวัดธาตุ	พ.ศ. 2518
5. อนุสาวรีย์พระยาประจันตประเทศธานี (โง่นคำ) จังหวัดสกลนคร ภายในวัดแจ้ง	พ.ศ. 2518-2524
6. อนุสาวรีย์พระนครศรีบริรักษ์ (เพี้ยเมืองแพน) จังหวัดขอนแก่น บริเวณสวนสาธารณะเจซี	พ.ศ. 2522-2525

รายการอนุสาวรีย์	ปีที่สร้าง
7. อนุสาวรีย์พระยาชัยสุนทร (โสมพะมิตร) จังหวัดกาฬสินธุ์ บริเวณวงเวียนหอนาฬิกาเดิม	พ.ศ. 2523-2524
8. อนุสาวรีย์พระเจ้าริฎราชเดช (กวต) จังหวัดมหาสารคาม บริเวณสวนสาธารณะหนองข่า	พ.ศ. 2525-2527
9. อนุสาวรีย์พระยาสุรินทรภักดีศรีณรงค์จางวาง (ปุม) จังหวัดสุรินทร์ บริเวณวงเวียนริมคูเมืองทิศใต้	พ.ศ. 2527-2528
10. อนุสาวรีย์พระปฐมวราชสุริยวงศ์ (คำผง) จังหวัดอุบลราชธานี บริเวณสวนสาธารณะทุ่งศรีเมือง	พ.ศ. 2524-2532

จากตารางข้างต้นจึงเห็นได้ว่าหลัง พ.ศ. 2500 เป็นต้นมา โครงการก่อสร้างอนุสาวรีย์เจ้าเมืองเริ่มถูกก่อสร้างขึ้นอย่างเป็นระบบ การก่อสร้างอนุสาวรีย์เจ้าเมืองอีสานจึงบังเกิดขึ้นมาอย่างมีจุดหมาย พร้อมความเปลี่ยนแปลงทางกายภาพของเขตเมืองในภูมิภาคอีสาน ดังเห็นได้จากการจัดวางอนุสาวรีย์เหล่านี้ในพื้นที่กลางเมืองหรือกลางเขตเทศบาลเมือง เช่น วงเวียน / สวนสาธารณะในเมือง เป็นจำนวนมาก ดังนั้น นับตั้งแต่มีการสร้างอนุสาวรีย์พระยาภักดีชุมพล (แล) ขึ้นในจังหวัดชัยภูมิ เมื่อ พ.ศ. 2507 เป็นต้นมา ความสำคัญของรูปสัญลักษณ์ในฐานะสัญลักษณ์หนึ่งทางการเมืองจึงได้ก้าวขึ้นมามีความสำคัญในพื้นที่สาธารณะกลางเมืองทัดเทียมกับรูปปรากฏของอนุสาวรีย์แหล่งอื่นๆในประเทศไทย ทั้งยังสอดคล้องกับบริบททางการเมืองยุคสงครามเย็น การสร้างรูปสัญลักษณ์ในพื้นที่สาธารณะใหม่เหล่านี้ในท่าทางของนักปกครองจึงสอดคล้องกับความหมายทางสังคมของยุคสมัยที่รัฐและตัวท้องถิ่นบางส่วนต้องการส่งเสริมต้นแบบของนักปกครองที่เหมาะสมแก่สังคมอีสานภายในระยะเวลาดังกล่าว ตามที่จะกล่าวต่อไป

สัญลักษณ์ของนักปกครองในระยะเริ่มแรก

ก่อนโครงการก่อสร้างอนุสาวรีย์พระยาภักดีชุมพล (แล) ที่วงเวียนกลางเมืองชัยภูมินั้น ปรากฏหลักฐานว่าน่าจะมีการก่อสร้างรูปเคารพของพระยาภักดีชุมพล (แล) ในลักษณะรูปบุคคลขึ้นภายในศาลพระยาภักดีชุมพลมาก่อน ดังความปรากฏในข้อเขียนของผู้ที่มีโอกาสเข้าไปในเมืองชัยภูมิราวเดือนธันวาคม พ.ศ. 2507 หรือก่อนที่โครงการก่อสร้างอนุสาวรีย์พระยาภักดีชุมพล (แล) บริเวณกลางวงเวียนเมืองชัยภูมิจะแล้วเสร็จ ดังความว่า

“จากที่พักไปหนองปลาเผ่าระยะทางกิโลเมตรเดียว ที่นั่นเป็นที่ตั้ง ศาลเจ้าพ่อพระยาแล (พระยาภักดีชุมพล) ซึ่งมีทั้งศาลเก่าและศาลใหม่ศาลเก่าเป็นไม้ปลูกยืนลงไปหนองน้ำด้วยทุนทรัพย์และกำลังแรงศรัทธาของชาวบ้าน หนองน้ำแห่งนี้ชาวบ้านแถบนั้นบอกเราว่า ไม่เคยแห้งเลย บางทีบริเวณใกล้ๆ น้ำไม่พอใช้ก็ตักใช้จากที่นี่ ส่วนศาลใหม่นั้นสร้างอยู่หน้าศาลเก่า ก่ออิฐถือปูน ภายในมีรูปจำลองของเจ้าพ่อแต่งกายแบบขุนนางเต็มยศนั่งอยู่บนเก้าอี้ มือทั้งสองข้างพาดอยู่บนหน้าตัก รูปจำลองและศาลนี้ก็สร้างขึ้นด้วยทุนทรัพย์ของชาวเมืองเช่นกัน โดยกรมศิลปากรเป็นผู้จัดสร้างขึ้นด้วยอาศัยรูปลักษณะของเจ้าพ่อจากการอัญเชิญเจ้าพ่อมาเข้าทรงอีกทีหนึ่ง”(มาลี รักตะปฐมนะ 2508 : 19-20)

ข้อเขียนของนักเขียนคนดังกล่าวที่ได้มีโอกาสเข้าไปยังเมืองชัยภูมิจึงเป็นเครื่องยืนยันได้ว่าในระยะเวลาที่ใกล้เคียงกับการสร้างอนุสาวรีย์พระยาภักดีชุมพล (แล) ที่บริเวณกลางวงเวียนเมืองชัยภูมิ น่าจะมีการสร้างรูปจำลองหรือรูปเหมือนขึ้นมาก่อน หากแต่รูปบุคคลหรือรูปเหมือนนั้นกลับยังคงอยู่ในฐานะ “รูปเคารพ” คือตั้งอยู่ภายในศาลเพื่อให้กราบสักการะเป็นสำคัญ ทั้งยังเป็นรูปเหมือนที่ได้จากการ “เข้าทรง” ซึ่งย่อมแตกต่างจาก

ความเปลี่ยนแปลงที่สำคัญ ซึ่งเกิดขึ้นเมื่อโครงการก่อสร้างอนุสาวรีย์พระยา
ภักดีชุมพล (แล) เริ่มเป็นรูปร่างขึ้นจากการค้นคว้าและประกอบหลักฐาน
ทางประวัติศาสตร์

“ด้วยข้าราชการ พ่อค้า และประชาชนชาวจังหวัดชัยภูมิ
ได้มีความเห็นร่วมกันว่าสมควรที่จะได้จัดสร้างอนุสาวรีย์
พระยาภักดีชุมพล (แล) เจ้าเมืองคนแรกของจังหวัดชัยภูมิ
ซึ่งเป็นผู้ก่อตั้งเมืองชัยภูมิและได้ประกอบคุณงามความดี มี
ความซื่อสัตย์และจงรักภักดีต่อผืนแผ่นดินไทยและราชวงศ์
จักรี โดยจะได้จัดสร้างขึ้นภายในเขตเทศบาลเมืองชัยภูมิ เพื่อ
ให้คนรุ่นหลังได้รำลึกถึงคุณงามความดีของพระยาภักดีชุมพล
(แล) และถือเป็นเยี่ยงอย่างอันดีสืบต่อไป ซึ่งจังหวัดได้
พิจารณาเห็นชอบด้วย จึงได้เสนอขออนุมัติไปยังกระทรวง
มหาดไทยและทางกระทรวงมหาดไทยได้ให้ความเห็นชอบ
ตามข้อเสนอของจังหวัดโดยเห็นว่าเป็นการบำรุงขวัญจิตใจ
ประชาชนให้มีความยึดมั่นในปิตุภูมิ และสมัครสมานสามัคคี
กลมเกลียวกันยิ่งขึ้น จังหวัดจึงได้กำหนดจัดงานประจำปีของ
จังหวัดขึ้นระหว่างวันที่ 21-25 ธันวาคม 2507 เพื่อจัดหารายได้
สมทบทุนสร้างอนุสาวรีย์พระยาภักดีชุมพล (แล) ขึ้น”
(การสร้างอนุสาวรีย์พระยาภักดีชุมพล (แล) ของจังหวัดชัยภูมิ
2507 : 12)

ข้อความข้างต้น จากเอกสารราชการที่ทางจังหวัดชัยภูมิส่งไปยัง
กรมศิลปากรเพื่อรายงานเรื่องการจัดสร้างอนุสาวรีย์พระยาภักดีชุมพล (แล)
แสดงให้เห็นได้ชัดว่ากระบวนการผลักดันในการสร้างอนุสาวรีย์เจ้าเมือง
ชัยภูมิล้วนมีส่วนจากภาคประชาชน พ่อค้า ประกอบกับทั้งข้าราชการใน
พื้นที่ เข้าร่วมในกระบวนการสนับสนุนการก่อสร้างอยู่ด้วย ข้อความ

ข้างต้นนี้จึงเป็นเครื่องสะท้อนให้เห็นว่าในระยะเวลาแรกของการก่อสร้าง อนุสาวรีย์เจ้าเมืองอีสาน ล้วนเป็นความเห็นชอบจากหลากหลายภาคส่วน ในสังคมอีสานขณะนั้นประสานเข้ากับฝ่ายราชการหรือรัฐเองได้ตอบสนอง ให้ดำเนินการต่อไป เนื่องด้วยเห็นว่า “เป็นการบำรุงขวัญจิตใจประชาชน ให้มีความยึดมั่นในปิตุภูมิ และสมัครสมานสามัคคีกลมเกลียวกันยิ่งขึ้น” อนุสาวรีย์พระยาชุมพลภักดี (แล) อันเป็นอนุสาวรีย์เจ้าเมืองอีสานชิ้นแรก จึงเกิดขึ้น ภายใต้การเห็นประโยชน์ร่วมของท้องถิ่นที่มุ่งไปยังความคิดเชิดชู บรรพชนกับภาครัฐที่เห็นว่าเป็นแนวทางในการปลูกฝังจิตสำนึก

ปรากฏการณ์ความร่วมมือระหว่างรัฐกับท้องถิ่นเช่นนี้จะดำเนิน ไปได้ดีกับอนุสาวรีย์เจ้าเมืองอีสานที่สร้างขึ้นในระยะแรกหรือชิ้นต่อมา ดังกรณีอนุสาวรีย์กรมหลวงประจักษ์ศิลปาคม จังหวัดอุดรธานี ที่มีแผนจัด สร้างขึ้นในราว พ.ศ. 2510-2514 ซึ่งมีประวัติศาสตร์ของเมืองเป็นเครื่อง รองรับความสัมพันธ์ระหว่างภาครัฐกับท้องถิ่นอีสานเอง ก่อนที่สถานการณ์ ความร่วมมือนี้จะเปลี่ยนไปในช่วงเวลาหลังด้วยปัญหาและความยุ่งยากต่อ การประสานงานกับกฎเกณฑ์ที่ภาครัฐเริ่มสร้างขึ้น ซึ่งนับนี้มิใช่ว่าปัญหา และความยุ่งยากเหล่านั้นจะเปลี่ยนท่าทีของท้องถิ่นที่พยายามจะผนวกเข้า ต่อส่วนกลางไปแต่ประการใด

ย้อนกลับไปที่อนุสาวรีย์พระยาภักดีชุมพล (แล) จังหวัดชัยภูมิ อนุสาวรีย์แห่งนี้ถูกสร้างขึ้นภายใต้ความหมายของระบบสัญลักษณ์ใหม่ที่ ดูเน้นย้ำเรื่องของการเป็น “นักปกครอง” เป็นพิเศษ หากไล่เรียงตาม ตารางที่ 1.1 อนุสาวรีย์พระยาภักดีชุมพล (แล) ถูกสร้างขึ้นโดยตั้งใจให้เป็น เครื่องหมายของนักปกครองเป็นสำคัญ ดังคำกล่าวของศิลปินผู้ปั้น อนุสาวรีย์พระยาภักดีชุมพล ในสังกัดกรมศิลปากรที่ได้รับมอบหมายให้ปั้นรูป อนุสาวรีย์ของพระยาภักดีชุมพล (แล) ขึ้นตามความประสงค์ของทาง จังหวัดชัยภูมิ ระบุถึงความหมายของอนุสาวรีย์เจ้าเมืองชัยภูมิรูปนี้ไว้ ความว่า

“ด้วยการปั้นหล่อรูปอนุสาวรีย์พระยาภักดีชุมพล (แล) ของ จังหวัดชัยภูมินั้น จำเป็นต้องทราบเรื่องราวของท่านและ สถานที่ที่จะตั้งรูปอนุสาวรีย์ เมื่อได้รับเรื่องและต่อมาอีกจึงได้รับแผนผังสถานที่ กระผมได้ดำเนินงานออกแบบเป็นรูปคน ยืนถือหนังสือกฎหมาย (เป็นนักปกครอง) ยืนอยู่บนแท่น มี บริเวณและประกอบด้วยน้ำพุ มีกระถางธูป มีแผ่นจารึก...”
(การสร้างอนุสาวรีย์พระยาภักดีชุมพล (แล) ของจังหวัดชัยภูมิ 2508 : 27)

ความสำเร็จในฐานะรูปแทนและรูปเหมือนของนักปกครองนั้นไม่ปรากฏชัดเจนว่าผู้มองจะเข้าใจมากน้อยเพียงใดจากตัวอนุสาวรีย์พระยาภักดีชุมพล (แล) หากแต่จากการเปรียบเทียบกับรูปอนุสาวรีย์เจ้าเมืองอีสานแหล่งอื่นๆ กับท่าทางและรูปร่างของอนุสาวรีย์พระยาภักดีชุมพล (แล) กลับพบว่ามีคามพยายามเป็นอย่างยิ่งที่จะสร้างรูปเลียนแบบหรือท่าทางเลียนแบบอนุสาวรีย์พระภักดีชุมพล (แล) ดังตัวอย่างเช่น อนุสาวรีย์พระนครศรีบริรักษ์ (เพี้ยเมืองแพน) จังหวัดขอนแก่นที่หากเปรียบเทียบกับแบบอนุสาวรีย์แล้วจะพบว่ามีคามใกล้เคียงกับอนุสาวรีย์พระยาภักดีชุมพล (แล) เป็นอย่างมาก ซึ่งอาจรวมถึงอนุสาวรีย์เจ้าเมืองอีสานแห่งอื่นๆ ที่อาจได้รับแรงบันดาลใจจากอนุสาวรีย์พระยาภักดีชุมพล (แล) ไม่ทางใดก็ทางหนึ่ง เช่น อนุสาวรีย์พระยาประจันตประเทศธานี (โง่นคำ) จังหวัดสกลนคร เป็นต้น

ความในข้อนี้ สะท้อนให้เห็นว่าอนุสาวรีย์เจ้าเมืองอีสานในรูปแบบนักปกครองเริ่มกระจายตัวไปในจังหวัดอื่นๆ ของภาคอีสานมากยิ่งขึ้น สิ่งเหล่านี้จึงยิ่งเน้นย้ำถึงการสถานปนาความหมายร่วมระหว่างท้องถิ่นอีสานกับรัฐที่ประสบผลสำเร็จไม่มากนัก และอย่างน้อยที่สุด ความเหมือนและคล้ายในรายละเอียดเหล่านี้จึงได้กลายเป็นประเด็นสำคัญในระยะเวลาหลัง

ที่ตัวท้องถิ่นเองยึดถือเป็นต้นแบบสำคัญ

อนุสาวรีย์เจ้าเมืองอีสาน ในฐานะ “นักปกครอง” ระยะหลัง

อนุสาวรีย์พระนครศรีบริรักษ์ (เพี้ยเมืองแพน) มีความพยายามจะสร้างขึ้นตั้งแต่ พ.ศ. 2522 โดยนายชัยเฉลิม นาคะประเวศ (ตระกูลนาคะประเวศ เป็นสายตระกูลเจ้าเมืองขอนแก่นสายหนึ่งของจังหวัดขอนแก่น – ผู้วิจัย) เป็นผู้ดำเนินการก่อสร้างอนุสาวรีย์พระนครศรีบริรักษ์ในขณะนั้น ได้ชี้แจงการจัดสร้างอนุสาวรีย์นี้มายังกองวรรณคดีและประวัติศาสตร์ กรมศิลปากรว่าได้เริ่มดำเนินการปั้นและหล่อรูป โดยมิได้แจ้งให้ทางราชการทราบตามระเบียบของกระทรวงศึกษาธิการ มีประติมากรผู้ปั้นคือ นายพินิตย์ รุ่งแจ้ง กับ นายประมวญวิทย์ บวรพานิช จากเทคโนโลยีวิทยาเขตเพาะช่าง โดยหวังว่าจะให้แล้วเสร็จทันไปประดิษฐานในโอกาสสมโภชกรุงรัตนโกสินทร์ 200 ปี (การประชุมคณะกรรมการพิจารณาการสร้างอนุสาวรีย์ ครั้งที่ 3/2525 – ครั้งที่ 4/2525 2525 : 28) แต่ภายหลังติดปัญหากับคณะกรรมการพิจารณาการสร้างอนุสาวรีย์ยาวนานต่อเนื่องมาจนถึง พ.ศ. 2525 โดยคณะกรรมการพิจารณาการสร้างอนุสาวรีย์มีความเห็นว่าอนุสาวรีย์พระนครศรีบริรักษ์ (เพี้ยเมืองแพน) นั้น ไม่เป็นไปตามระเบียบและหลักเกณฑ์การสร้างอนุสาวรีย์สำคัญของชาติ เพราะดำเนินการก่อสร้างไปก่อนโดยมิได้ขออนุญาตมายังกรมศิลปากร ทั้งยังไม่ปฏิบัติตามระเบียบที่จำเป็นต้องส่งข้อมูลของอนุสาวรีย์นั้นๆ จำพวกสถานที่ตั้งและประวัติของบุคคลให้กรมศิลปากรพิจารณาเสียก่อน

คณะกรรมการจึงมีความเห็นให้ย้ายอนุสาวรีย์พระนครศรีบริรักษ์ (เพี้ยเมืองแพน) ไปติดตั้งในอาคารศาลาประชาคมแทน แต่ทางจังหวัดขอนแก่นในขณะนั้นยังคงยืนยันที่จะสร้างอนุสาวรีย์พระนครศรีบริรักษ์ (เพี้ยเมืองแพน) ไว้ในตำแหน่งเดิม คือ บริเวณสนามเจซี ด้วยเหตุผลว่า

บริเวณดังกล่าวเคยเป็นศาลากลางจังหวัดขอนแก่นในอดีต ผนวกกับการก่อสร้างก็ได้ดำเนินการไปเป็นที่เรียบร้อยแล้ว คณะกรรมการพิจารณาการสร้างอนุสาวรีย์จึงลงความเห็นว่าอนุสาวรีย์ดังกล่าวนั้น ย่อมไม่ถือว่าเป็นอนุสาวรีย์ ให้คงฐานะไว้เพียงศาลแห่งหนึ่งเท่านั้น โดยให้แจ้งมติของคณะกรรมการฯ ไปยังจังหวัดด้วยว่าควรสร้างอาคารหลังคาคลุมให้รูปพระนครศรีบริรักษ์ (เพี้ยเมืองแพน) เสียด้วย (การประชุมคณะกรรมการพิจารณาการสร้างอนุสาวรีย์ ครั้งที่ 9/2525 – ครั้งที่ 12/2525 2525 : 29)

ขณะเดียวกัน ในจังหวัดสกลนครนั้น การก่อสร้างอนุสาวรีย์พระยาประจันตประเทศธานี (โง่นคำ) โดยพระเถระที่มีชื่อเสียงในพื้นที่และสายตระกูลพรหมสาขา ณ สกลนคร ก็เป็นไปโดยท้องถิ่นเองเห็นประโยชน์เป็นสิ่งสำคัญ จึงอาจเป็นสาเหตุให้ไม่ปรากฏเอกสารยืนยันตรงต่อส่วนราชการในการขออนุมัติจัดสร้างอนุสาวรีย์พระยาประจันตประเทศธานี เมื่อ พ.ศ. 2518 ซึ่งทางหนึ่งสอดคล้องกับระเบียบกระทรวงศึกษาธิการ ว่าด้วยการก่อสร้างอนุสาวรีย์แห่งชาติและการจำลองพระพุทธรูปสำคัญ พ.ศ. 2520 ที่ยังไม่ออกมาเป็นข้อบังคับ หากแต่จากข้อความบางตอนในหนังสืออนุสรณ์การเปิดอนุสาวรีย์พระยาประจันตประเทศธานี (โง่นคำ พรหมสาขา ณ สกลนคร) เมื่อ พ.ศ. 2524 ซึ่งระบุไว้ว่าเดิมที่อนุสาวรีย์พระยาประจันตประเทศธานี หมายถึงให้ตั้งในพื้นที่สาธารณะเช่นเดียวกับอนุสาวรีย์พระยาภักดีชุมพล (แล) จังหวัดชัยภูมิ ทั้งเมื่อเทียบเคียงท่าทาง และรูปลักษณะของอนุสาวรีย์พระยาประจันตประเทศธานี (โง่นคำ) กับ อนุสาวรีย์พระยาภักดีชุมพล (แล) แล้วพบว่ามีความคล้ายคลึงกันอยู่พอสมควร ความหมายที่ต้องการจะสื่อออกมาผ่านรูปปรากฏในอนุสาวรีย์พระยาประจันตประเทศธานี (โง่นคำ) จึงอาจสอดคล้องเชิงความหมายเดียวกับอนุสาวรีย์พระยาภักดีชุมพล (แล) นั้น คือ นักปกครอง เช่นเดียวกัน

ทั้งนี้ นำพิจารณาอีกว่าการตั้งต้นและพยายามจะสร้างอนุสาวรีย์ของทางจังหวัดขอนแก่นและจังหวัดสกลนคร แม้จะส่งเรื่องแล้วไม่ผ่านการอนุมัติและไม่ได้ส่งเรื่องไป จึงย่อมเป็นเครื่องสะท้อนได้ว่าปรากฏการณ์การสร้างอนุสาวรีย์เจ้าเมืองเหล่านี้ ไม่ได้ดำเนินการโดยความร่วมมือระหว่างรัฐกับท้องถิ่นอีกต่อไปเหมือนโครงการก่อสร้างอนุสาวรีย์ในช่วงระยะเวลาแรกมีหน้าซ้ำ ต้นเรื่องของเอกสารการสร้างที่ตกค้างอยู่กับท้องถิ่นเองจากการออกข้อบังคับทางกฎหมายที่ล่าช้ากว่า ยิ่งบ่งชี้ถึงความไม่จำเป็นต้องส่งเรื่องการจัดสร้างอนุสาวรีย์เจ้าเมืองฯ เข้ามายังกรมศิลปากรเพื่อปรึกษาหรือขอความช่วยเหลือทางงานช่างและศิลปกรรมอีกต่อไป ในทางตรงกันข้ามท้องถิ่นสามารถจัดสร้างและดำเนินการขึ้นโดยท้องถิ่นเอง ซึ่งแตกต่างอย่างชัดเจนกับการก่อสร้างอนุสาวรีย์เจ้าเมืองอีสานในช่วงระยะเวลาแรก (ช่วงเวลาก่อสร้างอนุสาวรีย์พระยาภักดีชุมพล (แล) กับอนุสาวรีย์กรมหลวงประจักษ์ศิลปาคม)

ภาวะเช่นนี้จึงเป็นเครื่องสะท้อนแรงผลักดันจากท้องถิ่นที่สนับสนุนการก่อสร้างอนุสาวรีย์เหล่านี้ให้เกิดขึ้นจริงด้วยความต้องการของท้องถิ่นเอง เช่นเดียวกับอนุสาวรีย์พระยาประจันตประเทศธานีและอนุสาวรีย์พระนครศรีบริรักษ์ (เพี้ยเมืองแพน) ที่ถูกผลักดันโดยสายตระกูลของเจ้าเมืองในท้องถิ่นสกลนครและขอนแก่นเป็นหลัก แม้ภาครัฐจะห้ามปรามหรือตั้งระเบียบการที่กลายมาเป็นอุปสรรคก็ตาม โดยสิ่งเหล่านี้จะเกิดขึ้นกับอนุสาวรีย์ที่สร้างหลัง พ.ศ. 2520 เป็นต้นไป ที่อนุสาวรีย์ต่างๆจะต้องดำเนินการตามระเบียบกระทรวงศึกษาธิการ ว่าด้วยการก่อสร้างอนุสาวรีย์แห่งชาติและการจำลองพระพุทธรูปสำคัญ พ.ศ. 2520 โดยจำจะต้องส่งประวัติ เหตุผล และวัตถุประสงค์ แผนผังบริเวณก่อสร้าง รูปลักษณะ และหน่วยงานหรือบุคคลที่รับผิดชอบ มาให้ทางกรมศิลปากรพิจารณาอนุมัติเสียก่อน (กระทรวงศึกษาธิการ 2520)

ในอีกทางหนึ่ง ความพยายามจะสร้างอนุสาวรีย์พระยาประจันตประเทศธานี (โง่นคำ) ขึ้นภายในวัด เพื่อหลีกเลี่ยงข้อบังคับที่ต้องปฏิบัติตามแม่โครงการก่อสร้างยึดเยื่อมาถึง พ.ศ. 2524 เมื่อระเบียบกระทรวงศึกษาธิการว่าด้วยการก่อสร้างอนุสาวรีย์แห่งชาติฯ พ.ศ. 2520 มีผลบังคับใช้ รวมถึงความพยายามจะฝ่าฝืนและไม่เชื่อฟังมติของคณะกรรมการพิจารณาอนุสาวรีย์ของภาครัฐ ทั้งยังตั้งต้นจะสร้างอนุสาวรีย์พระนครศรีบริรักษ์ (เพี้ยเมืองแพน) ให้สำเร็จของทางส่วนจังหวัดขอนแก่นนอกจากจะสะท้อนถึงความไม่เอาใจใส่หรือเห็นความสำคัญของอนุสาวรีย์เจ้าเมืองอีสานจากภาครัฐเท่าที่ควร ตรงกันข้ามกับความต้องการสร้างอนุสาวรีย์เจ้าเมืองเหล่านี้จากท้องถิ่นเอง ยังสะท้อนถึงความสำเร็จในรูปแบบของอนุสาวรีย์พระยาภักดีชุมพล (แล) ซึ่งอาจส่งผลต่อจังหวัดอื่นๆ ได้มากกว่าที่ตั้งเป้าไว้แต่แรกไม่ทางใดก็ทางหนึ่งต่อภาคท้องถิ่นด้วยตนเอง ความสำเร็จเหล่านี้ถูกยืนยันด้วยรูปแบบและท่าทางที่ใกล้เคียงกันทั้งท่าทางการจับหนังสือและท่าทางการยืนของรูปอนุสาวรีย์พระนครศรีบริรักษ์ (เพี้ยเมืองแพน) กับอนุสาวรีย์พระยาภักดีชุมพล (แล) แบบนักปกครองที่ท้องถิ่นขอนแก่นต้องการ (ภาพที่ 1 – ภาพที่ 2)

กระนั้น ก็เชื่อว่าอนุสาวรีย์ของนักปกครองจะแฝงความหมายอยู่ในระบบสัญลักษณ์หรือท่าทางหนึ่งๆ เพราะยังปรากฏอีกว่าอนุสาวรีย์พระเจริญราชเดช (กวด) จังหวัดมหาสารคาม ซึ่งอยู่ในท่าก้าวไปข้างหน้า มือซ้ายดาบ มือขวาทือหนังสือ ต่างออกไปจากอนุสาวรีย์พระนครศรีบริรักษ์ (เพี้ยเมืองแพน) และอนุสาวรีย์พระยาภักดีชุมพล (แล) ยังถูกนิยามความหมายให้แสดงถึง “นักปกครอง” ที่มีคุณธรรมและระเบียบวินัย ความคิดที่ก้าวหน้าและเป็นผู้มีจิตใจพร้อมป้องกันชาติ ศาสนาและพระมหากษัตริย์อีกด้วย (พิธีเปิดอนุสาวรีย์พระเจริญราชเดช (กวด) 18 เมษายน 2527 ณ สวนสาธารณะหนองข่า อำเภอเมือง จังหวัดมหาสารคาม 2527 : 17-18) (ภาพที่ 3)

ในทางหนึ่ง ความหมายของนักปกครองจึงเป็นสิ่งที่เคลื่อนคล้อยเลื่อนไหลได้ ไม่ยึดติดอยู่กับรูปแสดงใดแสดงหนึ่ง และอาจไม่ได้มีความหมายเพียงหนึ่งในรูปปรากฏเดียวเท่านั้น ดังเห็นได้จากความแตกต่างทางรูปลักษณะระหว่างอนุสาวรีย์พระเจริญราชเดช (กวด) ที่มีจำเป็นต้องเหมือนกับอนุสาวรีย์พระยาภักดีชุมพล (แล) แต่สื่อความหมายไปในทิศทางเดียวกัน ทั้งในบางกรณี ความหมายของนักปกครองที่ต้องการจะสื่อออกมาก็ไม่ได้ปรากฏอยู่ในรูปลักษณะโดยตรง แต่กลับปรากฏอยู่ในกระบวนการและขั้นตอนจัดทำคำจารึกประกอบงานก่อสร้างอนุสาวรีย์เองอย่างกรณีอนุสาวรีย์กรมหลวงประจักษ์ศิลปาคม จังหวัดอุดรธานี (ภาพที่ 4)

ความสำคัญของ “แผ่นป้าย” และ “จารึก” ในอนุสาวรีย์เจ้าเมืองอีสาน

ย้อนกลับไปในปี พ.ศ. 2510 ในช่วงเวลาที่กรมศิลปากรในฐานะตัวแทนของภาครัฐยังประสานงานกับส่วนจังหวัดอุดรธานีในฐานะท้องถิ่นอยู่ดังที่กล่าวไปแล้วข้างต้น ความเคลื่อนไหวในโครงการก่อสร้างอนุสาวรีย์กรมหลวงประจักษ์ศิลปาคมในฐานะผู้ตั้งเมืองอุดรธานีก็เกิดขึ้น โดยทางจังหวัดได้ส่งคำขอให้ทางกรมศิลปากรช่วยปั้นรูปหล่อพระรูปขึ้นตามขนาดเท่าครึ่งพระองค์จริง ทั้งนี้ จังหวัดประสงค์จะได้พระรูปที่หล่อเสร็จไปประดิษฐานบนแท่นซึ่งกำลังดำเนินงานในราว พ.ศ. 2511 โดยทางจังหวัดจะเป็นผู้รับผิดชอบค่าใช้จ่ายในการดำเนินงานทั้งหมด แม้การดำเนินงานหล่อและติดตั้งอนุสาวรีย์จะเสร็จสิ้นลงในราวต้นเดือนธันวาคม พ.ศ. 2512 แต่โครงการก่อสร้างอนุสาวรีย์ก็ยังไม่เสร็จสิ้นและยังไม่มีเปิดอนุสาวรีย์อย่างเป็นทางการ เนื่องด้วยทางจังหวัดใคร่อยากได้ข้อความจารึกที่ฐานอนุสาวรีย์ประกอบด้วย โดยประสงค์จะให้ทางกรมศิลปากรเป็นผู้ร่างคำจารึกประกอบฐานขึ้นเป็นแบบให้ทางจังหวัดพิจารณานำใช้ จนท้ายที่สุด นำไปสู่แบบร่างคำจารึกที่มีหลากหลายร่างและมีการถกเถียงกันในรายละเอียด

ความตอนหนึ่งในคำร่างจารึกฐานอนุสาวรีย์ฯ ร่างหนึ่ง ระบุว่า

“ทรงรับราชการในหน้าที่ต่างๆ ด้วยสุภาพปรีชาสามารถและ
อุตสาหวิริยะ อำนวยประโยชน์สุขแก่ราษฎรเป็นจำนวนมาก ชาวไทยทั้ง
ปวงจึงพร้อมใจกันสร้างอนุสาวรีย์นี้ไว้ เพื่อประกาศพระเกียรติคุณให้
ปรากฏชั่วกาลนาน”

แม้ในคำจารึกร่างนี้อันเป็นหนึ่งในหลายๆ ร่างที่ถูกทำขึ้นโดยทาง
กรมศิลปากรจะไม่ได้ถูกนำไปใช้จริง ทั้งยังมีการปรับปรุงร่างจารึกใหม่ไป
จากเดิมภายหลัง อาจเนื่องด้วยเหตุผลที่ร่างคำจารึกนี้กล่าวกว้างไปถึง
“ชาวไทยทั้งปวง” มิใช่เพียงแต่ชาวอุดรธานีเท่านั้น จนทำให้ความหมาย
ของอนุสาวรีย์นี้กว้างเกินไป ไม่ใช่อนุสาวรีย์ของผู้สร้างเมืองอุดรธานีแต่
เพียงอย่างเดียว แต่จากร่างคำจารึกฐานอนุสาวรีย์ดังกล่าว ที่ระบุว่ากรม
หลวงประจักษ์ฯ เป็นผู้ “อำนวยการประโยชน์สุขแก่ราษฎรเป็นจำนวนมาก”
กลับสะท้อนให้เห็นความตั้งใจจะสื่อความถึงภาพลักษณ์ของกรมหลวงประจักษ์
ศิลปาคมในฐานะของนักปกครองอย่างชัดเจน แม้จะเป็นการนิยามที่ฝ่าย
รัฐจะพยายามเป็นผู้ใส่ความหมายให้ก็ตาม แต่ก็มีความพยายามที่ทาง
จังหวัดยอมรับ ดังปรากฏว่ายังมีประโยคเช่นนี้ในจารึกฐานหลักปัจจุบัน
ตรงกับวรรคตอนที่ระบุว่า “(กรมหลวงประจักษ์ฯ : ผู้วิจิตร) ทรงริเริ่มก่อตั้ง เมือง
อุดรธานีและทรงรับราชการในหน้าที่สำคัญต่างๆ ซึ่งอำนวยการประโยชน์สุขแก่
ราษฎรจำนวนมากในเขตมณฑลอุดร”

นัยนี้ การปรับปรุงคำร่างจารึกหลายต่อหลายร่าง ผนวกกับการรอ
หมายเสด็จพระราชดำเนินเปิดอนุสาวรีย์กรมหลวงประจักษ์ศิลปาคมจึง
ทำให้โครงการก่อสร้างแล้วเสร็จอย่างสมบูรณ์เมื่อมีพระราชพิธีเปิดในวันที่
11 มีนาคม พ.ศ. 2514 (การสร้างอนุสาวรีย์พลตรีพระเจ้าบรมวงศ์เธอ
กรมหลวงประจักษ์ศิลปาคม จังหวัดอุดรธานี และการเสด็จพระราชดำเนิน
ทรงประกอบพิธีเปิด 2510-2514) ความหมายที่กรมหลวงประจักษ์เป็นผู้

ก่อตั้งและพัฒนาบ้านเมืองอุดรธานีให้เป็นประโยชน์สุขแก่ราษฎรจึงถูกสร้างขึ้นโดยสมบูรณ์ผ่านรูปปรากฏของอนุสาวรีย์และคำจารึกประกอบ

คำถามที่สำคัญคือเหตุใดรูปแสดงของนักปกครองจึงเป็นที่นิยมในการนิยามความหมายของอนุสาวรีย์เจ้าเมืองอีสานที่ถูกก่อสร้างในห้วงเวลานี้ คำตอบของคำถามจึงอาจต้องย้อนมองกลับไปยังบริบททางการเมือง สังคม และวัฒนธรรมของยุคสมัย

บริบทที่รองรับการสร้างอนุสาวรีย์เจ้าเมืองอีสานในฐานะของนักปกครอง

นับแต่ทศวรรษ 2500 เป็นต้นมา ‘ปัญหาอีสาน’ ได้กลายมาเป็นประเด็นหลักที่รัฐบาลไทยได้ให้ความสนใจเป็นพิเศษ ความไม่ลงรอยระหว่างรัฐกับประชาชนที่เกิดขึ้นในภาคอีสานจากเดิมที่ถูกมองว่าเป็นเรื่องเล็กน้อย จะถูกมองและตีความใหม่ว่าเป็นภัยต่อความมั่นคง รวมถึงการดำรงอยู่ของรัฐบาลและประเทศ ความหวาดกลัวของรัฐบาลดังกล่าวคงเกิดขึ้นจากการขยายตัวของความขัดแย้งในอินโดจีนทั้งในลาวและเวียดนาม ภาวะการณ์เช่นนี้จึงนำไปสู่ความหวาดระแวงของรัฐบาลไทยที่กังวลว่าความไม่ลงรอยใดๆ อาจพัฒนาไปสู่การแบ่งแยกดินแดนด้วยความช่วยเหลือของพรรคคอมมิวนิสต์ในประเทศข้างเคียง

ขณะเดียวกัน ในห้วงทศวรรษ 2500 เป็นต้นมา ‘การพัฒนา’ อันนับเนื่องเป็นเครื่องมือหนึ่งซึ่งรัฐไทยใช้ทำให้ประชาชนในภาคอีสานหันมาสนับสนุนรัฐไทยนั้น ได้ก้าวขึ้นมามีความสำคัญอย่างสูงต่อนโยบายของรัฐ ดังเห็นได้จากความตั้งใจผ่านแผนพัฒนาเศรษฐกิจแห่งชาติ พ.ศ. 2501 ที่มุ่งจะพัฒนาและเปลี่ยนแปลงกายภาพของภูมิภาคอย่างสูง (สมชัย ภัทรนันทน์ 2560 :75-81) ทั้งนี้สอดคล้องกับเงื่อนไขการพัฒนาหลัง พ.ศ. 2500 ที่มีระบบระเบียบมากขึ้นจากภาครัฐไทย ในฐานะที่อีสานกลายเป็นพื้นที่ขยายตัว

ของแนวคิดสังคมนิยมหรือคอมมิวนิสต์ ซึ่งถูกเฟื่องฟูว่าจะกลายมาเป็นภัยได้ การพัฒนาภายใต้ “ความมั่นคง” ของรัฐไทย จึงกลายเป็นประเด็นหลักที่ทำให้การพัฒนากลายเป็นเรื่องเร่งรัดเพื่อต่อต้านกับภัยคุกคามที่ถูกรับรู้ว่าเป็นภัย ทั้งหมดยิ่งมากขึ้นภายหลังกุศมัยของจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ สิ้นสุดลงใน พ.ศ. 2507 เกิดการดำเนินงานตามแผนพัฒนาเพื่อสร้างความมั่นคงแก่ประเทศและการจัดทำโครงการเร่งรัดพัฒนาชนบทเพื่อเป็นเครื่องมือต่อสู้ทางอุดมการณ์ทางการเมืองเป็นสำคัญ การดำเนินงานเช่นนี้จึงเปิดโอกาสให้ทหารเข้ามามีส่วนและบทบาทในการพัฒนามากยิ่งขึ้น กระทั่งทำให้เกิดการพัฒนาแบบสังการ คือ การเร่งรัดพัฒนาอย่างรวดเร็วภายใต้คำสั่งจากบนลงล่างเป็นสำคัญ (ศุภชัย เจริญวงศ์ 2544 : 41-42)

ทั้งหมดที่กล่าวมาแม้ในเชิงข้อเท็จจริง ผู้วิจัยไม่ได้เห็นแย้งแต่ประการใด หากแต่ผลลัพธ์ของการเข้าใจการพัฒนาหรือภาพของการพัฒนาที่ถูกสร้างในห้วงสมัยนี้จึงถูกทำให้ราวกับว่ารัฐอยู่ในฐานะผู้กระทำหลักแต่เพียงฝ่ายเดียวและไม่มีผู้กระทำรายอื่นๆ อยู่ภายในนั้น ในทางตรงกันข้าม เมื่อมองอนุสาวรีย์เจ้าเมืองอีสานฯ ในฐานะหลักฐานชิ้นหนึ่งที่ตั้งใจจะสื่อสารภาพลักษณ์ของนักปกครองเป็นสำคัญ จึงยิ่งบ่งชี้ว่าในระดับปรากฏการณ์ท้องถิ่นนั้น การพัฒนายังถูกสนับสนุนโดยฝ่ายท้องถิ่นเองอย่างสมประโยชน์กับภาครัฐด้วย มิใช่ปฏิบัติการที่ดำเนินไปจากรัฐแต่เพียงฝ่ายเดียวโดยมีส่วนท้องถิ่นที่เชื่อฟังและปฏิบัติตามเพียงอย่างเดียว การสื่อสารและสร้างแบบอย่างของ “นักปกครอง” ที่เหมาะสมกับยุคสมัยขึ้นจากกำลังของท้องถิ่น ซึ่งในความหมายนี้ผูกโยงกับสายตระกูลระดับบนเดิมของเจ้าเมืองอีสาน โดยอ้างอิงกับอดีตของเมืองหรือกลุ่มบรรพชนคนชั้นสูงในสังคมอีสานโบราณภายใต้บริบททางสังคมอีสานยุคใหม่ที่เกิดภัยคุกคามจึงเป็นการย้อนกลับไปหาต้นแบบของนักปกครองที่เหมาะสม อันจะเป็นแบบอย่างให้เกิดความมั่นคงและความสงบจากนักปกครองที่ดีภายใต้บริบทของยุคสมัยที่ภัย

สังคมนิยมหรือคอมมิวนิสต์กำลังคุกคามภูมิภาคตะวันออกเฉียงเหนืออยู่
อนุสาวรีย์เจ้าเมืองอีสานเหล่านี้เป็นเครื่องสะท้อนทิศทางการเมืองใน
สังคมอีสานที่มีความคิดแบบอนุรักษนิยมหรือสนับสนุนฝ่ายรัฐเองอยู่นัยที่

ทั้งนี้ เมื่อมองกับภาพที่กว้างขึ้นในระดับประเทศ ทศวรรษ 2500
นับเป็นช่วงเวลาแห่งความเปลี่ยนแปลงที่สำคัญของสถาบันทางการเมืองฝ่าย
อนุรักษนิยมอย่างสถาบันกษัตริย์ ภายใต้รัฐบาลของจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์
สถาบันกษัตริย์ถูกชักจูงและคล้อยตามให้ขึ้นไปสู่สถานะสูงในฐานะศูนย์
รวมจิตใจของสังคมไทยได้อย่างเบ็ดเสร็จ ด้วยอุดมการณ์กษัตริย์นิยม และ
การเน้นบทบาทด้าน “การพัฒนา” ของพระมหากษัตริย์ ควบคู่ไปกับการ
พัฒนาของรัฐบาลเผด็จการทหาร เป็นสำคัญ (ชนิดา ชิตบัณฑิตย์ 2550 :
109-112) รูปปรากฏของอนุสาวรีย์เจ้าเมืองอีสานในฐานะ “นักปกครอง”
ซึ่งถูกสร้างขึ้นภายหลังความเปลี่ยนแปลงนี้ จึงเป็นสิ่งที่บริบททางสังคม
ในภาพกว้างอนุญาตและเปิดพื้นที่ให้สร้างขึ้นได้ ด้วยกลไกว่าภาพแทนจาก
อดีตเหล่านี้ ล้วนเป็นแบบอย่างของนักปกครองที่ดี อนุสาวรีย์ฯ เหล่านี้
จึงเป็นเสมือนกับภาพล้อระบอบการปกครองใหญ่ของประเทศที่แปรเปลี่ยน
ไปในช่วงเวลาทีวี่บุรุษทางวัฒนธรรมอย่างกษัตริย์สยามกำลังพัฒนาบ้าน
เมือง ในขณะที่เจ้าเมืองอีสานในอดีตก็น้อมนำแนวปฏิบัติของกษัตริย์สยาม
มาเป็นแบบอย่างในการพัฒนาบ้านเมืองอีสานของตนเช่นกัน

อนึ่ง เมื่อมองความพยายามที่จะสร้างและฝ่าฝืนกฎระเบียบของรัฐ
ในการสร้างอนุสาวรีย์เจ้าเมืองอีสานในอีกทิศทางหนึ่ง จะพบว่าแม้ในทาง
ปฏิบัติ กฎระเบียบที่ตั้งขึ้นมาจะกลายเป็นข้อหลีกเลียงที่ท้องถิ่นเอง
พยายามหาช่องว่าง แต่ในทางนัยยะหรือความคิดทางการเมืองนั้น มิได้นำ
ไปสู่ความคิดที่แตกต่างจากรัฐนัก เพราะใจความสำคัญทางความคิดของ
อนุสาวรีย์เหล่านี้ยังคงรับใช้ความคิดที่สนับสนุนรัฐอยู่ เช่น การเป็นนัก

ปกครองที่ดี การฝ่าฝืนและผลักดันให้สามารถสร้างอนุสาวรีย์ขึ้นจากส่วนท้องถิ่นเอง จึงยังบ่งชี้ถึงแรงผลักดันจากท้องถิ่น (อย่างน้อยในระดับบน) ที่อยากมีส่วนร่วมในการสร้างแบบอย่างของนักปกครองจากต้นแบบของบรรพชนในอดีต แม้จะอยู่ภายใต้กฎระเบียบต่างๆ ที่ไม่เอื้ออำนวยนักก็ตาม

ในกรณีที่น่าพิศวง การแสดงภาพลักษณ์ของเจ้าและเป็นทั้งเจ้าเมือง นักพัฒนา ยังอาจสัมพันธ์กับการดำรงและย้าเตือนถึงอัตลักษณ์ความเป็นไทย และรากเหง้าของการพัฒนา ท่ามกลางเมืองที่กำลังจะเปลี่ยนไปเพราะการพัฒนาจากภายนอกได้อีกด้วย กรณีเช่นนี้สัมพันธ์โดยตรงกับปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นภายในจังหวัดอุดรธานี เมื่อภาพโฉมของเมืองเปลี่ยนแปลงไปอย่างมากจากการที่กองทัพอากาศสหรัฐอเมริกาเข้ามาตั้งฐานทัพประจำการสถานบันเทิงและสิ่งอำนวยความสะดวกตามวิถีชีวิตอย่างสังคมเมือง เช่น โรงแรม สนามม้า บาร์ และไนท์คลับ กำลังเฟื่องฟูขึ้นเป็นอย่างมาก (พงษ์ศักดิ์ ปัตถา 2550: 54-72)

การก่อสร้างอนุสาวรีย์กรมหลวงประจักษ์ศิลปาคม ซึ่งในทางประวัติ ท่านมิใช่เจ้าเมืองอีสานแต่เดิมทั้งยังเป็นผู้ปกครองอีสานส่วนหนึ่งที่ถูกลงมาจากส่วนกลาง จึงเป็นการย้ำว่าการพัฒนาในปัจจุบันจะเกิดขึ้นไม่ได้ถ้าไม่มีรากฐานการพัฒนาหรือก่อตั้งมาก่อนเป็นพื้น ด้วยการใช้กลไกทางประวัติศาสตร์ในการฉายให้เห็นภาพปรากฏของเจ้าเมืองนักพัฒนาในอดีต สิ่งเหล่านี้มาพร้อมกับการใช้ความศักดิ์สิทธิ์แบบไทยเป็นเครื่องมือในการช่วยส่งเสริมและทำให้จดจำภาพลักษณ์ “เจ้าเมือง” ของกรมหลวงประจักษ์ฯ ได้ ด้วยการใช้พระเกจิอาจารย์อย่างหลวงปู่ขาว อนาลโย พระสงฆ์สายกรรมฐานที่มีชื่อเสียงในแถบภาคอีสานตอนบนสำหรับการปลุกเสกเหรียญที่ระลึกกรมหลวงประจักษ์ศิลปาคมที่ออกมาเนื่องในโอกาสการเปิดอนุสาวรีย์กรมหลวงประจักษ์ศิลปาคมด้วย (หนังสือพระเครื่อง พระคุณาจารย์ จตุรทิศอุดร 2556: 68) ซึ่งจะเห็นได้จากกรณีนี้ว่าความศักดิ์สิทธิ์แบบดั้งเดิม

นั้นยังเป็นประโยชน์ที่ช่วยส่งเสริมความหมายอย่างใหม่ที่ต้องการจะสื่ออยู่เสมอ แม้จะประสบผลสำเร็จตามเป้าประสงค์ที่ต้องการจะสร้างหรือไม่ก็ตาม

สรุป

โดยสรุป ในส่วนประเด็นเรื่องรูปลักษณะของอนุสาวรีย์เจ้าเมืองอีสาน แม้จะมีผู้ระบุว่ารูปหล่อของพระมหากษัตริย์ไทยจะทำให้สถานะของกษัตริย์กลายเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์และมีอำนาจดุจดั่งเทพเจ้า ซึ่งสิ่งเหล่านี้เชื่อมโยงกับพิธีกรรมปลุกเสกและสร้างความศักดิ์สิทธิ์ที่ดำเนินการผ่านอำนาจเหนือธรรมชาติและความเชื่อทางศาสนา สิ่งเหล่านี้จึงยิ่งส่งเสริมให้กษัตริย์ดำรงบารมีและบุญญาสูงสุดในชุมชนทางศีลธรรมไทย ที่กลายเป็นชุมชนแห่งบารมีและความศักดิ์สิทธิ์ไปโดยปริยาย (ธัญญณ์ภัทร์ เจริญพานิช 2566: 8-9) หากแต่เมื่อเราจัดตำแหน่งแห่งที่ของอนุสาวรีย์เจ้าเมืองอีสาน เข้าไปกับความสัมพันธ์ของอนุสาวรีย์และรูปหล่อกษัตริย์ไทยแล้ว จะพบว่าภายใต้โครงสร้างทางบารมีที่กษัตริย์ไทยนั้นแสดงตนผ่านรูปสัญลักษณ์ในฐานะจุดสูงสุดของชุมชน เจ้าเมืองอีสานในลักษณะท่าทางใหม่เหล่านี้ก็ได้ถือกำเนิดขึ้นภายใต้ระดับความสัมพันธ์กับรูปหล่อองค์กษัตริย์ไทยในสถานะที่ต่ำกว่าหรือเป็นรองกว่า สิ่งเหล่านี้เกิดขึ้นโดยเป็นการยอมรับสถานะที่ต่ำกว่าของตนเองในฐานะนักปกครองท้องถิ่นที่อยู่ใต้ภาพใหญ่ของเจ้าผู้ปกครองจากส่วนกลาง

กลไกและหน้าที่ของอนุสาวรีย์เจ้าเมืองเหล่านี้ในการสร้างความทรงจำทางสังคมใหม่หรือเป็นเครื่องบ่งชี้ถึงอัตลักษณ์ประสานร่วมกับบริบทยังไม่ได้ทำงานกับแค่คนในพื้นที่เอง ในทางตรงกันข้าม กลับพบว่ากลไกในการบ่งชี้ภาพลักษณ์และการเป็นภาพสะท้อนความเป็น “อีสานใหม่ยุคพัฒนา” นี้ยังดำเนินไปกับคนนอกพื้นที่ผ่านกลไกการท่องเที่ยวและประชาสัมพันธ์อีกด้วย ดังปรากฏในสื่อสิ่งพิมพ์ประชาสัมพันธ์ เช่น นิตยสารเดินทางท่องเที่ยว

เที่ยว หัวเรื่อง “คู่มือนำเที่ยวอุดรธานี” ใน พ.ศ. 2524 ความตอนหนึ่งกล่าว
ถึงว่า

“อนุสาวรีย์พระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมหลวงประจักษ์ศิลปาคม อยู่หัว
แยกทางเข้าเมือง พระองค์เป็นผู้สร้างจังหวัดอุดรธานี เมื่อ พ.ศ. 2436”
(คู่มือนำเที่ยวอุดรธานี 2524: 77-78) หรือในหนังสือคู่มือท่องเที่ยวภาค
อีสานของการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย ที่ระบุถึงสถานที่น่าเที่ยวในเมือง
ชัยภูมิ ตอนหนึ่งได้ระบุถึงอนุสาวรีย์พระยาภักดีชุมพล (แล) ความว่า
“อนุสาวรีย์พระยาภักดีชุมพล (แล) ประดิษฐานอยู่ตรงวงเวียนศูนย์ราชการ
ปากทางเข้าสู่ตัวเมืองชัยภูมิ อนุสาวรีย์แห่งนี้ชาวจังหวัดชัยภูมิได้ร่วมใจกัน
สร้างขึ้นเพื่อเป็นที่ระลึกถึงพระยาภักดีชุมพล (แล) ผู้ก่อตั้งเมืองชัยภูมิที่ชาว
ชัยภูมิทั้งหลายเรียกว่า เจ้าพ่อพระยาแล ที่ฐานอนุสาวรีย์ “พระยาภักดี
ชุมพล แล เจ้าเมืองชัยภูมิคน พ.ศ. 2361-2369 เป็นผู้ซื้อสัตย์และจงรักภักดี
ต่อบ้านเมือง ได้สร้างเมืองชัยภูมิและพัฒนาบ้านเมืองให้เจริญขึ้นเป็นลำดับ
ชาวจังหวัดชัยภูมิพร้อมใจกันสร้างอนุสาวรีย์ของท่านไว้เป็นที่ระลึกเมื่อ
พ.ศ. 2508”” (ปราโมทย์ ทัศนาศูวรรณ 2523: 23-24)

ฉะนั้น อนุสาวรีย์เจ้าเมืองเหล่านี้จึงมิได้มีหน้าที่ในการตอกย้ำหรือ
ปลูกฝังความคิดท้องถิ่นนิยมแบบภักดีหรือนุรักษ์นิยม ภายได้ชุดคำอธิบาย
เรื่องการพัฒนาและการสร้างความเป็นอีสานที่เป็นหนึ่งเดียวกับรัฐ
เพียงเท่านั้นกับคนภายในพื้นที่ ในภาพที่กว้างขึ้น ระดับประเทศ อนุสาวรีย์
เหล่านี้ยังเป็นกลไกในการสื่อสารภาพลักษณ์ที่น่าไว้วางใจต่อคนภายนอก
ภาพลักษณ์ของชาวพื้นถิ่นอีสานที่เป็นไปในทิศทางเดียวกันกับนโยบายการ
พัฒนาระดับรัฐและการยืนยันตัวตนว่าเป็นชาวอีสานที่ภักดี ภายได้
สถานการณ์ที่ภูมิภาคแห่งนี้กลายเป็นพื้นที่ไม่น่าไว้วางใจ การสำแดงตนเช่นนี้
จึงเป็นเรื่องสำคัญที่จำต้องแสดงออกอีกด้วย

สิ่งเหล่านี้มาพร้อมกับการส่งเสริมของภาครัฐเองให้เกิดการขยาย
ตัวทางการท่องเที่ยวภายในประเทศเป็นสำคัญ เนื่องด้วยการท่องเที่ยวจะ
ทำให้รู้จักพี่น้องร่วมชาติ จนทำให้เกิดสิ่งที่นักวิชาการบางท่าน ใช้คำว่า
“ภาคนิยม” หรือพูดอย่างง่าย คือ ภาพจำทางวัฒนธรรมของภูมิภาคนั้นๆ
(ภิญญพันธุ์ พจนะลาวัณย์ 2563: 126-140) ในกรณีของภูมิภาคอีสานที่
อนุสาวรีย์เจ้าเมืองเข้าไปมีส่วนเกี่ยวข้องด้วยจึงถูกเขียนขึ้นภายใต้หัวข้อที่
น่าไว้วางใจต่อรัฐและการที่อีสานจะพัฒนาไปข้างหน้าภายใต้ร่มเงาของอดีต
นักปกครอง อันเป็นบรรพชนของตนเป็นสำคัญ

- “คู่มือนำเที่ยวอุดรธานี” **เดินทางท่องเที่ยว 36** (ธันวาคม 2524): 77-78
- ชนิดา ชิตบัณฑิต, 2550. **โครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริ : การสถาปนาพระราชอำนาจนำในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว.** กรุงเทพฯ : มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์.
- ชาติรี ประกิตนทการ, 2563. **ศิลปะ-สถาปัตยกรรมคณะราษฎร สัญลักษณ์ทางการเมืองในเชิงอุดมการณ์.** พิมพ์ครั้งที่ 3. กรุงเทพฯ : มติชน.
- ธัญญณ์ภัทร์ เจริญพานิช, 2566. **มหาบุรุษแห่งชุมชนศีลธรรม : วัฒนธรรมอำนาจนิยมและอารมณ์เชิงวัฒนธรรมไทย.** กรุงเทพฯ : สมมติ.
- บำเพ็ญ ณ อุบล, 2547. **เล่าเรื่องเมืองอุบลราชธานี.** พิมพ์ครั้งที่ 2. อุบลราชธานี : สำนักวิทยบริการ มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี.
- ปราโมทย์ ทิศนาสุวรรณ, 2523. **เยือนอีสาน.** กรุงเทพฯ : การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย.
- ปรีชา พิณทอง, 2535. **ประวัติเมืองอุบลราชธานี ลำนวนอีสาน.** อุบลราชธานี : ศิริธรรม.
- พงษ์ศักดิ์ ปัตถา, 2550. “ผลกระทบของฐานทัพสหรัฐอเมริกาต่อสภาพเศรษฐกิจและสังคมของเมืองอุดรธานีพ.ศ. 2505-2520” วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาประวัติศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร.
- พิธีเปิดอนุสาวรีย์พระเจริญราชเดช (กวต) 18 เมษายน 2527 ณ สวนสาธารณะหนองข่า อำเภอเมือง จังหวัดมหาสารคาม, 2527.** กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์พิมพ์เนศ.

ภิญญพันธุ์ พจนะลาวัณย์, 2563. ประวัติศาสตร์แห่งการเดินทางและ
ภูมิศาสตร์การเมืองในรอบศตวรรษ : ว่าด้วยการท่องเที่ยว ใน
ฐานะมรดกแห่งการสร้างชาติของประเทศไทย จากรัฐจารีต สงคราม
เวียดนาม สู่ยุครัฐประหาร 2549. กรุงเทพฯ : สมมติ.

มาลี รักตะปฐะ, 2508. “สู่ชัยภูมิ” อนุสาร อ.ส.ท. 5 (7):19-20.

ศุภชัย เจริญวงศ์, 2544. ถอดรหัสการพัฒนา. กรุงเทพฯ : เดือนตุลา.

สมชัย ภัทรธรรณันท์, 2560. ความขัดแย้งระหว่างอีสานกับรัฐไทย : การ
ครอบงำและการต่อต้าน. มหาสารคาม : มหาวิทยาลัยมหาสารคาม.

สมชาย นิลอาธิ, 2543. “จากป่าถึงป่าสงวนและวัด” ใน วิถีความคิด
วิถีชีวิตชาวนาอีสาน. พิมพ์ครั้งที่ 2 อุบลราชธานี : ศิริธรรม.

สายพิน แก้วงามประเสริฐ, 2538. การเมืองในอนุสาวรีย์ท้าวสุรนารี.
กรุงเทพฯ : มติชน

หนังสือพระเครื่อง พระคณาจารย์ จตุรทิศอุดร, 2556. ม.ป.ม : ม.ป.ร.

จดหมายเหตุ

กระทรวงศึกษาธิการ, “ระเบียบกระทรวงศึกษาธิการ ว่าด้วยการก่อสร้าง
อนุสาวรีย์แห่งชาติและการจำลองพระพุทธรูปสำคัญ พ.ศ.2520,”
20 พฤษภาคม 2520.

“การสร้างอนุสาวรีย์พลตรีพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงประจักษ์ศิลปาคม
จังหวัดอุดรธานี และการเสด็จพระราชดำเนินทรงประกอบพิธีเปิด
[28 มิ.ย. 2510 – 17 ก.พ. 2514].”, พ.ศ.2510-2514. (4)
ศธ.2.2.3.1/52. หอจดหมายเหตุแห่งชาติ.

“การสร้างอนุสาวรีย์พระยาภักดีชุมพล (แล) ของจังหวัดชัยภูมิ [6 ต.ค.
2507 – 23 พ.ย. 2509].”, พ.ศ.2507-2509. (4) ศธ.2.2.3.1/39
[27]. หอจดหมายเหตุแห่งชาติ.

“การประชุมคณะกรรมการพิจารณาการสร้างอนุสาวรีย์ ครั้งที่ 3/2525 – ครั้งที่ 4/2525 [4 ก.พ. – 1 มี.ค. 2525].”, พ.ศ. 2525. (4) ศธ 2.4.14.3.1/3 [28]. หอจดหมายเหตุแห่งชาติ.

“การประชุมคณะกรรมการพิจารณาการสร้างอนุสาวรีย์ ครั้งที่ 9/2525 – ครั้งที่ 12/2525 [3 มิ.ย. – 20 ส.ค. 2525].”, พ.ศ. 2525. (4) ศธ 2.4.14.3.1/3 [29]. หอจดหมายเหตุแห่งชาติ.

ภาพประกอบ

ภาพที่ 1 : อนุสาวรีย์พระนครศรีบริรักษ์ (เพี้ยเมืองแพน) จังหวัดขอนแก่น

ภาพที่ 2 : อนุสาวรีย์พระยาภักดีชุมพล (แล) จังหวัดชัยภูมิ

ภาพที่ 3 : อนุสาวรีย์พระเจริญราชเดช (กวอด) จังหวัดมหาสารคาม

ภาพที่ 4 : อนุสาวรีย์กรมหลวงประจักษ์ศิลปาคม จังหวัดอุดรธานี